

Цокур Євген Георгійович,
кандидат історичних наук,
кафедра політології

Запорізького національного університету

УДК 321.1

ПЕРСПЕКТИВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню перспектив громадянського суспільства в сучасній Україні в контексті владно-легітимацийних процесів та традицій, здійснення політико-управлінської діяльності, систематизації головних підходів щодо ідеї громадянського суспільства в сучасній політичній науці. Також в статті розглядається проблема взаємопов'язаності процесів набуття органами влади легітимності та становлення дієвих інституцій громадянського суспільства в умовах сучасної України.

Ключові слова: політична система, легітимність, громадянське суспільство.

Статья посвящена исследованию перспектив гражданского общества в современной Украине в контексте властно-легитимационных процессов и традиций, осуществления политико-управленческой деятельности, систематизации главных подходов относительно идеи гражданского общества в современной политической науке. Также в статье рассматривается проблема взаимосвязи процессов обретения органами власти легитимности и становления институций гражданского общества в условиях современной Украины.

Ключевые слова: политическая система, легитимность, гражданское общество.

The article is devoted to research of prospects of civil society in modern Ukraine in context of processes and traditions of power legitimacy, realization of political activity, systematization of main approaches to the idea of civil society in modern political science. Also in the article the problem of intercommunication of processes of acquisition of legitimacy by the organs of power and becoming of institutions of civil society in the conditions of modern Ukraine is examined.

Key words: political system, legitimacy, civil society.

Громадянське суспільство та держава є парними категоріями, що найбільш часто використовуються у процесі політологічного аналізу демократичних політичних систем, відображаючи реальну практику взаємної детермінації, підтримки та обмеження. Саме тому очевидним є те, що процес набуття та утримання легітимності державної політичної влади має розглядатися ще й в контексті впливу на нього громадянського суспільства.

Громадянське суспільство, окрім суспільно-стабілізуючого та державотворчого, має і неабиякий легітимацийний потенціал. В сучасних умовах легітимність є невід'ємним атрибутом та сутнісною характеристикою влади та державності, а дієве громадянське суспільство її неодмінною умовою. Легітимацийні процеси нерозривно пов'язані зі становленням та діяльністю громадянського суспільства, виходячи з того, що головним джерелом влади і легітимності є народ.

Інститути громадянського суспільства мають на меті здійснення контролю над державою. Вони мають забезпечувати зворотний зв'язок між державою і суспільством, здійснювати контроль за діяльністю державних органів та пропонувати їм свої програми вирішення проблем та кризових питань.

Окреслюючи перспективи реалізації ідеї громадянського суспільства та її практичного втілення в Україні, слід зазначити, що існує значне розмаїття думок вчених, громадських та політичних діячів стосовно шляхів та методів інституалізації громадянського суспільства в Україні.

В сучасній політичній науці, особливо вітчизняній, все більше уваги приділяється саме проблематиці взаємозалежності процесів набуття легітимності та становлення громадянського суспільства. Незважаючи на суто теоретичний характер досліджень зазначеної проблематики, і

на той факт, що, на думку автора, про дієвість інституцій громадянського суспільства в сучасній Україні говорити поки зарано, інтерес до даного наукового напрямку не згасає, а навпаки з року в рік лише посилюється.

Проблематика громадянського суспільства та його становлення в Україні знайшла своє відображення в роботах таких вітчизняних дослідників як М. Михальченко, С. Телешун, Ф. Рудич, І. Кресіна, О. Чувардинський та ін.

Слід зазначити, що у сучасній вітчизняній політичній думці не існує єдиного загальноприйнятого визначення поняття «громадянське суспільство». Виділяється кілька концептуальних авторських підходів, які окреслюють різні аспекти та прояви громадянського суспільства. Більше того, немає серед дослідників і однозначної відповіді на питання чи є, взагалі, в сучасній Україні громадянське суспільство чи ні. Проблема ускладнюється внаслідок її надмірної політизованості.

Численні дослідження та неабиякий інтерес до даної проблем з боку як науковців, так і громадськості вказує на її наукову перспективність та суспільну значимість.

Отже, з'ясування особливостей та взаємної детермінації процесу формування громадянського суспільства і легітимації державної влади в історії незалежної України та перспектив їх розвитку є метою дослідження.

Нажаль, за попередні роки, в тому числі і за роки незалежності, українське суспільство та політикум втратили потенціал інституалізації громадянського суспільства в Україні.

Протягом останніх 10-15 років замість дійсно дієвих, впливових та неупереджених інститутів громадянського суспільства в Україні, з подачі провладних олігархічних кіл, створювалася керована останніми та залежна від них модель штучного громадянського суспільства, метою створення якої була узурпація влади, її самолегітимізації та відсторонення суспільства від управління державою. Ця модель не була виявом ініціативи суспільства, а була продуктом використання політичних та соціальних технологій. Як наслідок штучний характер громадянського суспільства, невідповідність його справжнім нормам та принципам (помітні як всередині країни, так і за її межами) унеможливили його дієву участь у легітимаційному процесі. Громадянське суспільство не мало ані впливу на останній, ані довіри серед суспільства. Таким чином, сили, які створили таку ситуацію, самі потрапили в пастку делегітимації, коли будь-які дії влади апоріорі вважаються значною частиною суспільства нелегітимними внаслідок неможливості ефективного контролю з боку суспільства. Бажання надмірної централізації влади та недопущення дієвої конкуренції спричинили глибоку кризу легітимності, наслідки якої стали визначальними для сучасного суспільно-політичного життя держави.

В Україні чітко простежуються дві основні тенденції щодо перспектив громадянського суспільства. Перша тенденція передбачає формування номінально існуючих інституцій громадянського суспільства з ініціативи владних органів. Вони не є самостійними у своїх діях, і не є громадянськими за сутністю. Це модель симуляції громадянської активності та позиції створена з метою демонстрації умовно демократичного політичного процесу та створення ілюзії залученості суспільства до політичного управління. Саме цій меті слугує сучасна виборча система України на усіх рівнях.

Бажання пришвидшеної та штучної легітимації влади підштовхує до активної симуляції розбудови інституцій громадянського суспільства в Україні.

Інша тенденція менш вигідна як для офіційної влади, так і для тих, хто її намагається захопити, і передбачає народження громадянського суспільства перш за усе у свідомості особистості, а вже потім, його становлення як політико-управлінської інституції. Це шлях довгий, неконтрольований та небезпечний, з огляду на владні амбіції певних членів суспільства. Тож зазначений напрямок так і не набув в Україні змістовного наповнення та реального відображення. Кілька хаотичних спроб початку 90-х та 2000-х років не змінили ситуацію. А головне посіяли зневіру у суспільстві щодо самої ідеї громадянського суспільства. Вона стала предметом численних наукових розвідок, але так і не набула практичного відображення.

Склалася парадоксальна ситуація, коли в дослідженнях описувалося те, чого насправді ніколи в Україні не існувало і, за великим рахунком, існувати не могло. Проблематика громадянського суспільства стала модною темою наукових розвідок та публіцистичних робіт, тоді як дієвих кроків щодо його становлення не робилося.

В дослідженнях, зазвичай, визначалася наступна роль інститутів громадянського суспільства в розбудові державності та розвитку українського суспільства:

Громадянського суспільства виступає провідником ідей гуманізму, людяності, соціальної зорієнтованості політики, цінності громадянства, методом формування позитивного впливу на суспільство;

Інституції громадянського суспільства беруть дієву участь у державотворчих процесах, формуванні політичної нації, розробці та реалізації стратегії державного розвитку тощо;

Формування та діяльність інститутів громадянського суспільства має бути позбавлене прямого втручання держави та владних інституцій, і в основі мати лише консолідовану волю суспільства щодо пошуку та застосування альтернативних варіантів та дій, щодо державотворення та державно-політичного управління;

В умовах становлення національної держави інститути громадянського суспільства мали б стати запорукою консолідації нації, недопущення конфліктності, налагодження діалогу;

Інституції громадянського суспільства також мали б перебрати на себе ідеологічну роботу, виховання населення, сприяти формуванню політичної культури, політичної свідомості та соціалізації населення. Вплив інститутів громадянського суспільства на формування ідеології полягає в тому, що головним значенням їх діяльності є саме сприяння трансформації приватних інтересів окремих громадян, соціальних верств, зацікавлених груп у суспільний політичний інтерес.

На думку Ф.М. Рудича можна розглянути кілька можливих варіантів розвитку громадянського суспільства в Україні: згорання громадянського суспільства і реставрація в якомусь вигляді тоталітарного режиму; консервація на тривалий час існуючого стану речей і, відповідно, авторитарних методів управління; поступовий, еволюційний розвиток і зміцнення громадянського суспільства [1].

З-поміж численних традиційних можливих варіантів та перспективних шляхів розбудови громадянського суспільства в Україні є і доволі оригінальні, які демонструють принципово нове бачення ролі інституцій громадянського суспільства в суспільно-політичному житті. Особливої уваги заслуговує концепція мультимедійного громадянського суспільства розроблена українським політологом С.О.Телешуном. На його думку, це наступна нова форма громадянського суспільства, з новою класифікацією суб'єктів політичного процесу, чітко визначених дефініцій права і власності.

«Україна має декларувати не стільки цінності партійної системи ХХ століття, скільки цінності громадянського суспільства з ознаками мультимедійності ХХІ століття, адже таке суспільство виступає в сучасних умовах індикатором зрілості політичних партій, з правом широкого вибору, без винятків та обмежень. Ознаками мультимедійного суспільства є: відкритість для обміну інформацією; складна плюралістична система, що об'єднує множинні форми суспільної діяльності; незалежна від держави плюралістична система, яка може самостійно організовуватися згідно з громадянською ініціативою. Крім того, мультимедійне громадянське суспільство ХХІ століття має характеризуватися стабільністю ефективного менеджменту, який діє за принципом фаховості, порядності (відповідності загальноприйнятим нормам моралі), патріотизму (домінуванню не вузькокорпоративних, а національних інтересів з компромісним їх поєднанням), ефективністю діючого громадянського контролю, незалежністю засобів масової інформації» [2, 3-8].

Суспільно-політичні зміни, зростання політичної та суспільної активності суспільства протягом останніх років окреслили нові обрії громадянського суспільства в Україні. Тривалий стагнаційний період раптово змінився на період надмірної активності суспільства та політичних і недержавних організацій. Частині громадян, а з ними і дослідників, здалося,

що внаслідок суспільно-політичного збурення та на тлі надмірної політизації життя в Україні нарешті з'явилося таке очікуване усіма громадянське суспільство. З'явилося несподівано, хаотично, але раз і назавжди.

Проте час поставив усе на свої місця, довівши, що лише планомірна копітка робота протягом тривалого часу може принести бажаний результат. А те, що швидко та несподівано з'являється, зазвичай, так же швидко і зникає.

Українському суспільству доведеться ще довго йти до реалізації ідеї ефективного, дієвого, збалансованого громадянського суспільства.

Події останніх років лише засвідчили наявність потенціалу та бажання до його створення та стали повчальним прикладом.

Для того щоб в Україні з'явилося громадянське суспільство, а не його імітація чи заміник, слід провести ряд змін в усіх сферах життя держави та суспільства, по-новому поглянувши на роль громадянського суспільства та його інституцій у сучасній системі владних відносин, переглянути стереотипи та застарілі моделі взаємодії громадянського суспільства, держави та особистості.

Аналізуючи зазначені проблеми, слід відмітити, що серед найбільш важливих змін, які б дали можливість наблизити появу в Україні дійсно впливового громадянського суспільства, можна назвати:

1. Подолання надмірного та невинновданого соціального розшарування суспільства за різними критеріями.
2. Формування демократичної моделі політичної культури та свідомості громадян.
3. Подолання протистояння між особистістю та державою, державою та суспільством, особистістю та суспільством.
4. Розробка та втілення в життя інтегративної та загальноприйнятої ідеології державотворення.
5. Встановлення та дотримання певних норм ведення політичної боротьби та унеможливлення втягування широких верств суспільства у партійні, корпоративні чи міжособистісні конфлікти.
6. Реалізація на практиці управління державою та у взаєминах між її інституціями та суспільством головних положень концепції правової держави.
7. Ефективне та виправдане використання легітимізаційного потенціалу суспільства.
8. Пошук шляхів та методів подолання перманентної кризи владної легітимності в Україні, першопричинами якої виступають: надмірна централізація влади, корпоратизація провладної еліти та системи політичного та державного управління, відсутність дієвого суспільного контролю за її діями.
9. Пошук власної моделі реалізації ідеї громадянського суспільства, як необхідної складової сучасного суспільно-політичного життя та державотворення.

Зазначені ідеї не є універсальним і не мають претензій на унікальність. В тій, чи іншій мірі, вони – уособлення можливості пошуку українським суспільством власного шляху до порозуміння та реальної участі в управлінні державою, і зрештою, покращення власного життя.

Громадянське суспільство, як і державність, не є самоціллю, воно виступає лише більш-менш вдалим інструментом забезпечення життєдіяльності суспільства та самореалізації особистості – ось його головне призначення. Держава, яка не забезпечує, хоча б мінімально, зазначені потреби, не має можливості існувати тривалий час, історичних прикладів тут безліч. Про це треба знати тим, хто керує державою, і завжди на це зважати у своїх діях. Треба розуміти, що громадянське суспільство – це не забаганка певної кількості людей, чи вияв надмірного владолубства з їх боку, це неодмінна складова сучасної теорії та практики політичного та державного управління. Українське суспільство, еліта, політикум, звичайні громадяни теж мають усвідомити істину, що наявність дієвого громадянського суспільства – це реальна необхідність сучасного суспільно-політичного життя, без нього досягти суспільного блага, прогресу та особистісної самореалізації неможливо.

Досвід українського державотворення засвідчує, що ідея громадянського суспільства кілька разів була близькою до реального втілення, але внаслідок недалекоглядних дій політичної еліти та відсутності згуртованості суспільства так і не знайшла практичної реалізації. Найбільш показовим та доказовим в цьому плані є сучасний період розбудови української держави, коли впродовж тривалих років було кілька можливостей позитивного вирішення зазначеної проблеми. Саме протягом цього часу найбільшої актуальності набули проблеми становлення громадянського суспільства в Україні. Серед них найбільш важливими стали: відсутність розуміння, як з боку еліти, так і значної частини суспільства, реальної необхідності, місця та ролі інститутів громадянського суспільства в реальному суспільно-політичному житті, державному управлінні, державотворенні та легітиміційних процесах; корпоратизація системи управління та політичного життя; підміна справжнього громадянського суспільства різноманітними інституціями та організаціями, залежними від політичних, кланових, корпоративних структур та ін.

Спроби розв'язання численних проблем суспільно-політичного життя та державотворення шляхом звернення до світового досвіду реалізації ідеї громадянського суспільства в нашій державі здійснювалися, зазвичай, в моменти крайнього загострення кризи владної легітимності, коли на кону стояла сама ідея державності. Лише в цьому випадку українська еліта знаходила можливість та бажання звернутися до ідеї громадянського суспільства, як методу порятунку власних владних амбіцій та претензій. В інший час планомірного та поступального руху в цьому напрямку фактично не відбувається, наявною є лише певна ситуативна зацікавленість та активність в межах зазначеної проблеми, або відверта симуляція чи творення штучних утворень замість реальних інституцій громадянського суспільства. Тож українська модель реалізації ідеї громадянського суспільства, яка поставала на різних етапах історичного розвитку, в більшості випадків, носила умовний характер і не базувалася, як це зазвичай відбувається, на традиціях, досвіді, ментальності, політичній культурі суспільства. Ідея громадянського суспільства, як метод порятунку, а не планомірного розвитку та прогресу держави, суспільства та політико-державних владних інститутів, стала ознакою українського підходу до його творення.

Вирішення проблеми інституалізації громадянського суспільства в сучасній Україні, на думку автора, полягає у кардинальному переосмисленні бачення ідеї громадянського суспільства в площині можливості її практичної реалізації з максимальним наближення до реальних умов та вимог самого суспільства. Насамперед, владній еліті слід відмовитися від сповідуваного як раніше, так і зараз, унітаристсько-споживацького підходу до громадянського суспільства та ставлення до нього лише як до тимчасового, допоміжного інструменту порятунку для панівного та привілейованого стану владної еліти у кризових ситуаціях. Також слід звернутися до історичного досвіду українського державотворення, проаналізувавши та переосмисливши його, певною мірою поступитися амбіціями заради як суспільної, так, в решті решт, і власної користі, усвідомивши невідривність власної долі від долі всього суспільства. Методи практичного втілення ідеї громадянського суспільства в умовах сучасної України можуть різнитися, але бачення мети та усвідомлення її значимості має бути спільним для різних верств суспільства.

Питання взаємозв'язку та взаємозалежності легітимності та громадянського суспільства є надзвичайно актуальним, досліджуваним, і водночас, далеким як від теоретичного, так і від практичного вирішення. Це питання неодноразово поставало, та ще багато раз постане і перед дослідниками, і перед політиками, і перед суспільством, визначаючи нові обрії суспільно-політичних проблем та можливостей їх реалізації.

Слід зазначити, що дослідники далеко не завжди пов'язують інституалізацію громадянського суспільства з процесом владної легітимізації. Хоча подібний взаємозв'язок, напевне, є очевидним. Громадянське суспільство не може існувати за умов нелегітимного політичного режиму. Громадянське суспільство може виступати ініціатором делегітимізації влади та індикатором набуття нею легітимності. Однією з функцій громадянського суспільства можна вважати недопущення, а краще упередження, приходу до керівництва

державою потенційно нелегітимних владних інститутів та встановлення нелегітимних режимів. Громадянське суспільство може народжуватися на «барикадах» боротьби з нелегітимною владою, зникати за умови поразки в цій боротьбі та знову відроджуватися на тлі нових невдач та перемог.

Перспективи подальших розвідок вбачаються у дослідженні моделей інституціоналізації громадянського суспільства в контексті процесу легітимації політичної влади.

Література:

1. Рудич Ф. Громадянське суспільство та народовладдя: методологічний контекст / Ф. Рудич // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України: Збірник наукових праць. Сер. "Політологія і етнологія". – К. : ІПіЕНД, 2004. – Вип. 25. – С. 15–23.
2. Телешун С. Нові українські політичні реалії і процес формування засад громадянського суспільства / С. Телешун // Політичний менеджмент: український науковий журнал – 2008. – № 1. – С. 3–8.
3. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку/ Ф.М. Рудич, Р.В. Балабан, М.І. Михальченко та ін. - К.: Парламентське вид-во, 2006. - 412с.
4. Кресіна І. Громадянське суспільство і проблеми народовладдя в Україні // Наукові записки / збірник – К.: ІПіЕНД, 2004. - Вип. 25. – С. 35-43.
5. Рудич Ф. Громадянське суспільство та народовладдя: методологічний контекст // Наукові записки / збірник – К.: ІПіЕНД, 2004. - Вип. 25. – С. 11 -23 .
6. Михальченко М. Методологічні проблеми дослідження взаємодії соціально-правової держави і громадянського суспільства // Наукові записки / збірник – К.: ІПіЕНД, 2004. - Вип. 25. – С. 23 – 35.
7. Чувардинський О.Г. Громадянське суспільство в Україні: історичні корені // Політичний менеджмент : Український науковий журнал. - 2008. - № 1. - С. 158-164.

Юрійчук Євгенія Петрівна,

кандидат філософських наук,

докторант кафедри політології і державного управління

Чернівецького Національного державного університету

ім. Юрія Федьковича

УДК 324 (477)

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИБОРЦІВ В УКРАЇНІ В ПРОЦЕСІ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

Автор розглядає процес електоральної легітимації політичної влади в контексті забезпечення подальшої демократизації виборчого процесу, можливості використання деяких правових, організаційних та технічних аспектів електронної реєстрації виборців для майбутніх виборчих і політичних технологій. Пропонується усунути наявні недоліки шляхом внесення змін до нормативної бази й забезпечення реалізації положень, які стосуються створення незалежної від органів місцевої влади системи ведення Державного реєстру виборців; захисту особистої інформації про виборців; надання політичним партіям інформації з бази даних реєстру лише про кількісні показники; поліпшення соціального статусу працівників органів ведення Державного реєстру виборців; проведення розгорнутої інформаційно-роз'яснювальної роботи про Державний реєстр виборців у засобах масової інформації.

Ключові слова: електоральна легітимація, електронний реєстр виборців, легітимаційна політика.